

AFHANDLING
OM
HUSHÅLLNINGENS UPKOMST OCH TILVÅXT
I
ÖSTERBOTTEN.

FÖRSTA DELEN,

med

*Philosophiska Facultetens bifall utgifven
och försuarad*

AF

HANS PETTER WINGE,

Pbil. Mag.

och

JACOB ABRAHAM STRÖMMER,

Österböttingar.

*I Åbo Academies öfre Lärosal den 22 Februarii 1797,
på vanlig tid förmiddagen.*

*Quod si deficient vires, audacia certe
Laus erit, in magnis et voluisse sat est.*
AUGUST.

Å B O,

Tryckt hos JOHAN CHRISTOPHER FRENCKELL.

THESES AUCTORIS.

Thes. I.

Studium œconomiae publicae, ut altissimae est indaginis, ita etiam, quoad utilitatem, quam civitati cuique adfert, summopere aestimandum est et colendum. Cui consilio apprimè convenit, ut libertas de quæstionibus huc pertinentibus, scribendi et disputandi, haud opprimatur.

Thes. II.

Quum civium salus ex œconomia cum publica tum privata oriatur et corroboretur, inimicior felicitati civitatis esse error nullus potest, quam illorum præjudicium, qui vilem hanc esse scientiam, nullius indigam ingenii, nullius iudicii, somniant.

Thes. III.

Summæ laudi nostro tribuendum est tempori, quod etiam maximi in republica viri studiis œconomicis strenuam navant operam; cum olim armis exteras terrere et raptò vivere honorificentius duxerint optimates, quam terram colendo, metalla effodiendo, fabricas instruendo et mercaturam exercendo, sibi suisque affluentiam et dignitatem comparare.

Thes. IV.

Fennorum nostrorum Majores, jam antequam ad oras Finlandiæ migrarent, cognitionem habuisse agriculturæ, ac rei simul pecuariæ operam dedisse, multæ nobis persuadent rationes; licet haud negemus venatu atque piscatu plerosque eorum huc advenientes vitam primum sustentasse.

Thes. V.

Inter obstacula œconomiam impediencia nostram merito numerandum est minus certum fundos, quos colunt, possidendi vel tempus vel jus, quo multi coloni utuntur.

Thes.

Tbes. VI.

Quemadmodum *Ostrobothnia* adhuc non paucis premitur difficultatibus, et penuria variarum rerum, præsertim ob fîgus nocturnum, quod tempore æstivo fruges sæpe lædit; ita multum ad hoc malum minuendum conferret, si uliginosa et paludosa loca ibi innumera derivationibus aquarum prudenter et diligenter factis exsiccarentur, multum quoque commodi gigneret, si amnes ejus *Prævinciæ* redderentur navigabiles.

Tbes. VII.

Illos, qui capturam Phocarum ab incolis nonnullarum paræciarum *Ostrobothniensium* usitatam, nullum civitati parere lucrum, ideoque abolendam existimant, rem minus accurate pensitare, credimus.

Tbes. VIII.

Et si nulla fere orbis plaga adeo parca a natura instructa est muneribus, ut si in usus hominum, recte convertantur, ad incolas loci quodammodo alendos non sufficiant; inde tamen non destruitur causa omnis mercaturæ in trito illo sita: *non omnis fert omnia tellus.*

Tbes. IX.

Ex omnibus opificiis et fabricis, *Suehica* industria ferreis primariam videtur debere navare operam. Quamdiu enim ingentem adhuc ferri fabricati vim ab exteris emit Patria, cætera opera nostra fabrilia maximum in mercaturam exteram pondus habere nequeunt.

Tbes. X.

Ad curas contra posteriores industriæ *Suecane*, jure reservandæ videntur, fabricæ serici, nobiliores velleris, &c., ex quibus, quod maximas divitias, *Angliæ, Galliæ* &c. attulerint adferantque, æquale tamen lucrum ad *Sueciam* esse redundaturum, frustra speratur.

AFHANDLING

om

Hushållningens Upkomst och Tilväxt

i

ÖSTERBOTTEN.

§. 1.

För at med säkerhet kunna dömma om et helt Rikes styrka och välfstånd, och om de framsteg det gjort i hushållning, idoghet och näringar; synes vara nödigt at känna tilståndet, i desfa samma afseenden, uti desfs färskilda Provinser; emedan samman af deras odling, alstör och varor, så väl af naturen som konsten frambragte, utgör hela Rikets förnögenhet. De färskilde Landsorternes välmåga beror åter i betydlig mån af deras läge och naturliga lynne, så väl i anseende til det ställe de på jorden intaga, som ock til deras yttra gestalt, högd och lutning emot de sjöar de omgifva eller af hvilka de äro omgifna, jordmånen beskaffenhet, berg, floder och åar, m. m.

Alla desfa omständigheter är förden skull nödigt at med noggran upmärksamhet anse, om man skall med säkerhet kunna dömma om et Lands fördelar och värde. På samma sätt kan et Rikes Hushållshistoria, eller underrättelser om de framsteg det efterhand i hushållsvägen gjort, samt anledningarne därtill, de hinder som måst öfvervinnas, de medel som befrämjat desfs tilväxt, m. m. ej nog fullständigt föreställas, om ej förut dylika underrättelser rörande desfs färskilda Landsorter, sorgfälligt blifvit samlade, jämförde och bearbetade.

A

At

Af hvilken anledning jag tyckt, at et dylikt förfök öfver min Födelseort *Österbotten*, och de förändringar, som hushållningen därstädes undergått, icke torde vara onyttigt. Jag vågar väl ingalunda hvarken tro eller lofva, at i detta ämne åstakomma något så fullständigt eller så moget arbete, at icke ganska mycket ännu återstår både at tillägga och ytterligare öfverväga; men som gerna ingenting kan på en gång börjas och fullbordas, utan genom lednare bemödanden det bristfälliga efterhand lättare och bättre afhjelpes och förbättras, när någon först vågat lika som bryta isen; så har jag trodt, at äfven denna driftighet vore nyttig och åtminstone försjente urläkt och en mild uttydning.

§. 2.

At *Österbotten* til större delen kan anses för en uplandning af *Bottniska Viken*, af hvilken landet ännu årligen gör stora inkräktningar, och därigenom åt hafsvidan tilväxer, lärrer för en afgjord sanning kunna antagas. Hela *Provincen* är i gemen flackländig, föreställande en plan, som lutar emot *Bottniska Viken*, ifrån den *Landtrygg* (på *Finska Maanselkä*), hvilken sedan den läkt sig ifrån *Norriska Fjällryggen*, omgifver *Österbotten*, först mot *Norr*, sedan mot *Öster* och ändteligen emot *Söder*, samt sålunda skiljer denna *Province* ifrån *Lappland*, *Ryfsland* och *Satakunda* (eller *Björneborgs Län*) (*).

Förmodeligen har största delen af detta *Land* blifvit så danad, at den sandvall eller strand, som hafvet efterhand upkastat, tilskapat emellan denna och *landtryggen* först en *Insjö* och sedan et *Kärr*, som småningom blifvit på samma sätt emot *Hafvet* utvidgadt, och hvarigenom vattnet, som ifrån högderne och de i öfra orten färskildt bildade eller kvarstad-

(*) Jfr. *TUNELDS. Geographic*, VII upl., 3. B. c. 317.

Stadnade sjöar sökte sig väg til hafvet, danat åtkilliga större och mindre rinnlar, de där nu utgöra floder och åar, hvilka ock därefter flyta i Norra delen åt Söder, sedan åt Väster (Nordväst) nästan parallele, och ändteligen först åt Söder och därefter til Väster. Det flacka kärret blef därigenom småningom fastare och särdeles vid Elfbräddarne beboeligt, och fruktbarare genom det sediment, som flödvattnet lämnade efter sig; hvarföre ock marken långs med Elfvarne och Åarne är i gemen vida bättre än den jordmån, som ligger mera aflägs ifrån dem, där marken merändels består af sand, hvarpå i hela Norra delen af Landet få undantag gifvas. Leran är däremot mäktig i den Södra delen; förmodeligen efter denna del längre varit infjöbotten, och flödvattnets sediment här sedan haft bättre tillfälle utbreda sig och blandas med den matjord, som småningom tilkommit genom förrutnade växter (*). Man finner fördenskull, at Österbotten icke lika snart som de södrare Finska Provincerne kunnat få beständiga Invånare och blifva upodladt.

At här, lika som öfver hela det öfriga Finland, i början vistats *Lappar*, hvilka så väl funno lägenhet til förmånligt fiske och jagt, som tjenlig föda för sine Renhjordar, är en ofstridig sanning (**); och Landets aflägsenhet var orsaken, at de härstädes kunde kvarblifva med sine Renar längre än på de fläte andre Finska Landsorter; särdeles i de ifrån Hafvet mera afskilda trakter: hvarpå man ännu har bevis ifrån

A 2

slutet

(*) Jfr HIERNES *Flocker*, 1 Fl. 10 Fråg. och 2 Fl. 12 Fråg. RUNEBERG om några förändringar på jordytan i allmänhet och under de kalla Climat i synnerhet (i *Kongl. Svenska Vet. Acad. Handl.* för år 1765; 2 Quart. f. 81), TUNELDS a. f. f. 318 följ.

(**) Se Herr Bibliothekarien FRANZÉNS *Disp. de Bircarlis*, p. pr. (utg. under Herr Prof. PORTHANS insende, Åbo 1786, 4o) s. 2.

Städet af 14:de århundradet (*). Men fisket, i synnerhet Strömmingsfisket vid stränderne, Laxfisket i elfmyningarne och Gäddfisket i insjöarne, samt den ymniga jagten, lockade efterhand hit inbyggare ifrån nästgränsande Tavastländske orter, som först endast under jagt- och fiske-tiden sig här uppehöll, men sedan sig beständigt bosatte (**); därigenom blefvo

(*) Se anst. *Dispt.* §. III. p. 20.

(**) Jfr *Tidn. utgifne af et Sällskap i Åbo* år 1778 p. 67-72; år 1777 p. 20 f. p. 67 f.; 1778 p. 159 f.; och år 1785 *Bihang.* p. 87. Det af Herr FRANTZÉN (a. st.) meddelade Document, jämfördt med anförde ställen i Åbo Tidningar, utvisar, at Invånarna i Tavastland hade tilegnat sig visla Fiskevatten, äfvensom visla Skogstrakter at fånga Ekornar uti, (*Ekornaskoga*) ej mindt än visla uti dem vistande eller kringvandrande Lapp-hushåll, hvilka tvifvelsutan måste til dem erlægga en årlig skatt i skinnvaror &c. så väl i Österbotten (*Norr i Botnen*), som i den på Östra och Södra sidan om Landtryggen belagne öbebodde Skogstrakt (eller: Hwad nu räknas til *Rautalambi, Viitasaari, Laukas, Saavijärvi, Keuru, Ruovesi* och *Ikalis* Socknar). Sådant urfsjällar, på finska kallade *Erist*, eller *Erd-maat, Erd-siat* och *Erd-päät* (hvaraf Svenskarne brukat sit *Äremärk*, se Åbo Tidn. å. st. och 1791 N:o 45) voro länge med nedre ortens Hemman, såsom deras lagliga tillhörigheter förbundne; men blefvo dels genom köp, dels genom öfflyttningar &c. därifrån skilde, ochingo ändteligen sine egne Invånare. At Inbyggarna i *Tavastkyro* Socken i äldre tider innehafte Fisket vid *Kyro Elfs* utlopp i Hafvet, bestyrkes ej allenast af *Star-Kyro* Sockens gamla namn, (hvarunder densamma i 15:de Seclets Handlingar förekommer) nämligen *Kyrobominne* eller *Kyro-boernes*. Äminne, utan ock af gammal sägen, at orten af sådana Fiskare ifrån *Tavast-Kyro* först blifvit bebodd, hvilka årligen med båt längs med Elfvén, för fiskets skull hitkommit, men sedan sig här bosatt; se Åbo Tidn. 1773 p. 70 följ. Huru inderågtigt *Insjö-fisket* fordom måste hafva varit, kan ses däraf, at i det Klagobref, som *Kemi, Ijo* och *Limingo* Socknars Inbyggare år 1490 infände til Regeringen i Sverige, öfver Ryslens barbariska framfart emot dem (hos *HADORPH Bih. til Rim-Krönik.* p.

blefvo i synnerhet Hafsstranden och Elfstränderne närmast Hafvet, först bebodde (*). Hvilket förklarar orsaken hvarföre de flåra Moderkyrkorna i Landet blifvit byggda vid Elfsmyningarne (***) och Söcknarnes form blifvit lång och smal, på tväran af Landet, såsom tegar utbredd på bägge sidor om Elfvarne, längs med hvilka Byarne, och sedan efterhand alt flere Capeller, blifvit anlagde. På en tid då ännu inga ordentliga vägar funnos, tjente detta ock om sommaren at lätta communicationen sjöledes, så väl Kyrkorna som Sock-

A 3

nebo-

445 följ.) berättas, det år 1489, då Kemi Socknemän voro stående på sit fiske vid *Gädd-Träsket* (förmodligen *Kemi Träsk?*) om Sancti Eskils tid, hade Rysarne röfvat af dem mer än 300 *Skeppund* (*torra*) *Gäddor*.

(*) Kanske ock någon slags handel, och begärelse til Sjöörfveri, dragit en del Tavaflänningar til södra delen af denna strand, sedan de genom Svenska Nybyggarena blifvit stängde ifrån Hafvet vid Åboländska och Nyländska kusten? Hvarföre *Fricus Olav* uti sin Historia (III. B. 58 C. p. 58) säger, at Svenska Flottan och Krigshåren under *Birger Jarls* anförande, som var utrustad at underkufva och omvända desä Hedningar, landsteg vid *Tavasternas hamn* (*Portus Tavastorum*) där Inbyggarena mötte honom och bödo til at göra motstånd, efter hvilkas fördrifvande Svenska Håren vidare tågade up til Tavastland.

(**) Enligt *Messenii* berättelse (Scond. T. X. p. 9) inrättade *Birger* (eller kanske *Biskopen* i Åbo, någon tid därefter) i det eröfrade *Österbotten* först tvänne Socknar, *Mustasaari* och *Pedersöre*, som utvisar at hans eröfring egenteligen sträckte sig til Södra delen af Landet, så långt som kusten sedan med Svenske Inbyggare blef besatt; til hvilkas behof, såsom *Christine*, Kyrkor strax behöfde byggas. Jfr ock Herr Prof. *Porthans* anmärkn. til *B. Juustens Finska Biskops-Chronika*, p. 110-113.

At det ymniga Laxfisket i de Norra Österbotniska Elfvarne snart dragit sig upmärksamhet, ses jämväl däraf, at *Biskopen* i Åbo i god tid tilegnade sig fiktionden i Kemi så väl af *Lax* som *torra Gäddor* (anf. st. p. 377).

neboerne emellan. Vid samma tid som dessa Kyrkor först begynte byggas, det är straxt efter *Birger Jarls* ankomst til Landet år 1249, hafva sannolikt, sedan de Svenske nära Korsholm landstigit, samt kufvat och til Christna Lärans antagande (efter tidens sätt) tvungit Inbyggarena, äfven de Svenska Colonister i detta Land sig nedfatt, hvilkas efterkommande nu innehafva hafskuften ifrån Sattmola Socken (i Björneborgs Län) til och med Gamle Carleby. Tvifvelsutän nedfätte de sig först närmast Landstigningsorten, hvarifrån de sedan utbredde sig dels til Söder och dels til Norr, så långt de funno någon egentelig Skärgård för sig. Hvad Norra ste delen af Landet angår, är icke otroligt, at de gamla Helsingar, som innehade större delen af det nu så kallade Norrland, fordom utsträckt sig äfven et stycke på andra sidan om Bottniska Viken, åtminstone intil Uleå Elf^(*); förnämligast för at nyttja fisket i de stora Elfverne; och lærer det varit detta Folk, som med et Lappskt namn blefvo kallade *Qvenex*^(**), (hvaraf ortens finska namn *Kainu* eller *Kainunmaa*, samt Svenskarnes *Cajand*, synes vara en lämning) och gifvit anledning at i Ötterbotten föka *Qvenernes* egenteliga hemvist; ja medelst tilhjelp af okunnighet och etymologisk fintlighet, at här igenfinna de ryktbara *Amazonernas* tillhåll^(***). Men tillika är ostridigt, at åtminstone i medlet af 14:de århundradet

(*) Se Herr Prof. PORTHANS ann. til JUUSTENS Chronika, p. 370 följ. Not. (328).

(**) Se Herr Regements-Pastoren Mag. HENR. WEGELII *Disp. De Antiqua Gente Qvenorum* P. pr. (utg. i Åbo, under Herr Prof. PORTHANS inscende 1788, 4:o) §. IV, p. 14 följ.

(***) Se Herr Ol. ENEROTH'S *Disp. de Qvenlandia antiqua* (utg. under Herr Canc. Rådet och Ridd. IHRNS inscende, Ups. 1764, 4:o), §. 3.

det inga andre slags Invånare funnos i denna ort, än Lappar och Finnar; hvilka sednare förnämligast ifrån det nästgränsande Savolax och Karelen sig utbredt (*).

§. 3.

Af hvad således om Österbottens äldsta Invånare blifvit anfördt, är lätt at finna, det hushållningen härstädes, ifrån Landets första beboende intil Christna Lärans införande, midt i 13:de Seclet (som kan anses för det *första* och okända *Tidevarfvet* i Landets Historia), hos dem varit ungefär sådan som hos Lapparne. Någon upodling, och Landets förbättrande genom inbyggarens slit, kunde således icke äga rum. Därefter och intil Konung GUSTAF I:s tid, eller under hela Påviska tiden (som i detta Lands Historia utgör det *andra Tidevarfvet*), har jämte Fiske och Jagt, jämväl Boskapsköttel och Svedjebruk börjat idkas, och i Södra delen äfven Åkerbruk. Den medelt Svenska Öfverväldet och Christna Lärans, det Lands förut vilda och strödda Invånare bibragte

flöre

(*) När Årkeb. Hemming, inemot medlet af 14:de Seclet, var stadt på sin Vilitations-resa til Torneå, döpte han där åtskilliga dels Lappar dels Karelar, som bodde i Uleå, Kemi och Simo; hvar af ses, at desse sednare sig til dessa orter hade framträngt (Se Herr Prof. PORTHANS anm. til *Juustens Chron.* p. 669.), af den grund, at *Karelarens* fordom hade tilegnat sig rätt til dessa orter, lära förmodeligen *Rysarne*, sedan de blifvit Herrar öfver en stor del af Karelen, likaledes velat tilegna sig ägande rätt til norra delen af både Österbotten och Västerbotten, alt intil *Pyhäjoki* på den ena, och *Skellefteå Elf* på den andra sidan, såsom kan slutas af den berättelse om samma deras orimliga påstående, hvilken finnes i *Kemi, Ijo* och *Limingo* Socknars Bref af år 1490, om *Rysarnes* trolösa och barbariska förhållande (hos *HADOREH, Bih. til Rim-Kron.* p. 345).

förre civilisering, det oftare umgänge, som deras sanande
 visla tider til en gemensam Gudstjenst medförde, den anled-
 ning sådant gaf til varu-byte och handel, mera bekantskap
 med uplystare folk, dels andeliga dels världsliga Ämbetsmän
 som reise i Landet m. m. kunde ej annat än småningom be-
 reda Inbyggarna til mera omtanka och idoghet. Landets
 tillstånd, i synnerhet hvad Norra Österbotten angår, uplyses
 nogsam af den Förordning angående Tiondens erläggande
 därstädes til Prästerkapet, som Konung *Magnus Erikson* ut-
 färdade (*). Däruti säges, at de ingalunda kunde förse Prä-
 sten med sådant Prästebol, som Sveriges Lag fordrar, *befyn-
 nerligen i Åker*; så skulle de i stället til honom erlägga *Her-
 melins-skin, torra Gåddor och Hö*, samt i Matskatt *Smör*
 eller *Gråskin*: desutom Tionde af *Ekornskin, Foglar* och
 allehanda *Skogsdjur* (sändes visla stycken af hvarje *Björn,*
Alg och *Ren* som blef fångad) och *Fiskar, Själar, Renkalf-
 var* och *Säd* (**). Likstol-Ko skulle likaledes betalas, och de
 öfriga Präst-rättigheterna (i brist af penningar) uti *Gråskin*
 och *Torr fisk*, som allt nogsam utvisar hvilka näringsfång
 Inbyggarna på den tiden förnämligast idkade. At däremot *Å-
 kerbruket* i Södra Österbotten (som därtil har mycket förnäm-
 ligare

(*) Se hans Bref til Allmogen i *Salo* och *Kemi* af den 8 Sept. år
 1335 (om annars detta årtal är riktigt?) i *Åbo Tidn.* 1785 N:o
 12. Under *Kemi* (som var Capell under *Salo*) lydte då ej alle-
 nast *Kemi Tråsk* och *Rouvaniemi*, utan jämväl *Ijo* och *Pudasjärvi*
 Socknar; under samma *Salo* Pastorat lydte dessutom hela det öf-
 riga Norra Österbotten, til och med *Kalajoki*. Jfr Herr Prof.
 PORTHANS anm. til *Junsens Chron.* p. 264 och 368.

(***) Då det anlägs för omöjligt at skaffa Prästen vederbörligt Bostäl-
 le, och i synnerhet därtill nödig Åker; så är naturligt at sluta,
 det den *Säd*, hvaraf han borde undfa Tionde, förnämligast läres
 erhållits genom *Svedjande*, et utgammalt Fingarnes näringsfång,

ligare lägenhet och bättre jord) tidigt begynt idkas, tyckes kunna slutas dels af Åkrarnes beskaffenhet (särdeles i Kyro Socknar) hvilka för sin vidd och fruktbarhet af ålder varit berömde, dels däraf at för denna ort inga säffkilda Tionde-Förordningar anlägos nödiga, utan de allmänna Författningarne tjente dem til efterlefnad. At *Själ fång*et hos Österbottningarne tidigt kommit i bruk, bestyrkes ej allenast af afvannämde Tionde-Förordning, utan ock af den rättighet hvarvid Konung GUSTAF I. bibehöll de *menige Sjålekarlar uti Österbotten*; at *då the bliffve undertijden vederdreffne (når the til sjöfs stædde åre till att tage sjåler) inför Vesterbotten, Ångermanland, Helsingeländ, Ålandb (?) och flerstedz inför then vestre sijde; tesligest inför Ålandb och Finske Skårgården*, vid stränder och holmar där sjålgrund voro, så sit fånge (emot tilbörig skatt til Kronan) obehindradt forslätta (*); som nogslamt ådagalägger, at de i detta slags fånge icke voro begynnare, utan desamma redan länge nyttjat. At de jämväl af *Skogen* åtminstone vid slutet af detta Tidehvarf, begynt göra sig mera nytta än blott til egna tarvör, är så mycket troligare, som beqvåmligheten at ifrån denna med stora strömmar förledde vidsträckta sjökust, hvar til en grof skog allestädes nära stötte, transporterera *Plankor, Bråder och Tjåra*, därtill gaf en så naturlig anledning och

B up-

(*) Se Konungens Bref hos von STIERNMAN *Saml. af Kongl. Bref, Stadgar och Förordn. ang. Sveriges Rikes Commerce, Politie och Oeconomie, I. Del. p. 125.* Det är icke ofannolikt, at detta slags fånge genom de inflyttade Svenske Inbyggarena, som förmodeligen redan tilförene bodt vid Hafsstranden och varit vare at fånga Sjålar, i synnerhet kommit i gäng. Mindre likt är, at de ifrån inre Tavastland eller Savolax hitflyttade Finnarne, sig därmed befattat. Ånnu i sednare tider, hafva i synnerhet de Svenske Strandbyggarena idkat detta befvårliga och åfventyrliga näringsfått.

upmuntran; varandes af K. *Gustaf J:s* Bref till alla *Finska Län*, af den 9 Aug. 1539, ljusligt, at förutom Salt- och Torr-fisk, jämväl *Bråden* (förmodeligen endast med yxa täljde, sådana som ännu mångenstädes tillvärkas) och *Tjåra* då redan ifrån Finland blefvo utkeppade (*).

Allt detta utvisar at Landet måste hafva blifvit efterhand mera befolkadt, och alltså småningom upodladt. De längs med des. Södra kust bosatte Svenske Nybyggare, lära väl icke hafva varit Åkerbrukare (hvaruti de ej heller intil sednare tider sig utmärkt), utan egenteligen närt sig med fiske och någon Boskapsköttel; men förutan det, at de ökte Inbyggarens antal, så torde de hafva medfört visla slögder, som förut hos Invånarna voro mindre bekante, jämte någon större idoghet och hyfsning. Då man ser huru antalet af Kyrkor och Socknar efterhand (ehuru ganska sparsamt) förökadt sig (**), huru Lan-

(*) Jfr K. *Gustaf J:s* Mandat af den 9 Aug. 1539; Hos v. STIERMAN a. ft. p. 57.

(**) Till de äldsta Socknarna, *Mustasaari* och *Pedersöre*, hade år 1329 i Norra Österbotten *Salo* Socken med (sit dåvarande Capell) *Kemi* tillkommit; innan Seclets slut (för år 1374) hade jämväl *Ijo* försäskild Kyrka; och inom 100 år därefter (för 1477) äfven *Limmingo*: af blott desä 4 Socknar bestod hela Norra Österbotten (alt til och med *Kalajokki*) ännu vid detta Tidehvarfvets slut. I Södra delen af Landet voro, utom Moder-Socknarna, *Mustasaari* och *Pedersöre*, vid 14:de Seclets början *Nerpis*, och åtminstone innan 15:de Seclets slut *Stor-Kyro*, tillkomne; hvarförutan i 16:de Seclets början, eller vid detta Tidehvarfvets slut, Capell-Kyrkor jämväl i *Imola*, *Lajhela* och *Våra* förmodeligen och *Gamle Carleby*, finnas hafva blifvit upbyggda, som sedan til Moderkyrkor förvandlades; Jfr *MATHESII* Disp. de Ostrobotnia Ups. 1734, 40; på flere ställen. At Invånarna i denna norra delen, af Ryslandnes trolöshet samt tåta barbariska infäll, och ströfverier nästan hela det 15:de Seclet igenom, ganska mycket lidit, och blifvit hindrade at sig förkofra, ses nogsammt af det ofvånberörde *Kemi*, *Ijo* och *Limmingo* Socknemäns Klagobref.

Landet blifvit förfedt med egna Höfdingar och Domare (*), samt huru handel och rörelse därhådes tiltagit (**); så läm-
B 2
nar

(*) Jfr *Åbo Tidn.* 1785, Bih. p. 216 följ. och Herr Prof. PORTHANS anm. til *Juustens Chron.* p. 636, som äfven benäget meddelt mig affkrift af et Dombref utfärdadt vid Härads-Tinget i *Ijoki* (Jjo Socken) år 1445, i Biskop Magni Tavaits närvaro, af *Olaf Sverdh*, *Häradshöfdinge* i *Norre-Botten* (eller som han i et annat äfven därhådes gifvet Dombref kallar sig *Häradshöfdinge* i *Körsholms Lån*) angående en *tridiungh* i *Leystila*, fämpungh i *Ijoki* både i land och vatten, som tilldömdes *Nådendahls Kloster*.

(**) Redan år 1348 hade K. *Magnus Erikson* förunnat *Invänarena* i *Ulfshy*, *Nerpis*, *Mustasaari* och *Pedersöre* tilstånd, at längs med hela *Österbottniska* stranden fritt köpa och sälja hvarjehanda *Vihualievaror*, *Råg*, *Smör* och mera sådant; hvilken rättighet af följande Konungar (*Erik Månson* och *Albrecht*) blef bekräftad: Se Herr Profesör PORTHANS anm. til *Juustens Chron.* p. 315 f. Handeln med Lapparne låra de hafva fortlatt allt ifrån den tiden desse ännu i *Österbotten* hade sit tilhåll; och altfom de måste draga sig undan längre åt *Norr*, tillföll ock denna handel egenteligen de norre Socknarnes *Invänare*. Huru anfenligen den var, kan flutas af det oftanämde de norre Socknemännernes *Klagobref* af år 1490, hwari förmåles, at under det so de bästa *Bönder* i *Kemi Socken* voro uppe i *Lappmarken*, blefvo de på et förrådiskt sätt, emot *Ed* och *Förläran*, af *Ryslarne* anfallne, som bårtogo deras *Renar* och allt deras gods, m. m. Af samma *Bref* ses ock, at *Ryslarne* plägade besöka dem med deras *Köpslaghan*, hvarunder de nyttjade tilfället at utkunskapa Landet och bästa lägenheten at företaga sina ströfvande infall. Som denna *Handelsifver* (hvilken ännu viddäder dessa Socknars *Invänare*), mycket hindrade dem ifrån *Jordbruk* och andra egenteliga *Landtmanna-näringar*, som oförklarligen förunnades; så tökte K. *Gustaf I.* at den samma inskränka (hvarom nedanföre). Dels blefvo ortens hamnar af *Borgerskap* (och *Landthandlare*) ifrån *Ulfshy* och *Raumo*, som här uphandlade Landets varor; dels förde ortens allmoges (och lärdeles dess *Landthandlare*) sjelfve sine varor med *båtar* och *skutor*, så väl til bemänte *Städer*, som til *Åbo* och *Stockholm*: ja, af K. *Gustafs* *Bref*, dat. *Michelsmäsodagen 1534*,

nar alt sådant ovederfägeliga bevis om dets tillväxt i folk-
mängd och upodling. Ingen *Stad* blef likväl ännu i hela
orten under detta Tidevarf anlagd; utan handeln idködes
förnämligast i visse Hamnar likasom Marknadsplatser (*), dels
ock af Landthandlare, som reste omkring, i synnerhet vin-
tertiden, och upköpte varor, som de sedan forslade til Han-
delsorterne, inom eller utom Landet (**). Därigenom måste
likväl något penningar i Landet hafva inkommit, och några
flere beqvämligheter småningom blifvit kände, samt början til
någon välmåga, ja til och med någon slags yppighet, (åt-
minstone hos Landthandlare) infunnit sig (**). Hvaruti Lan-
dets.

(hos v. STIERNMAN a. ft. p. 19 f.) kan slutas, at de låra ännu
långre sträckt sin fart, förmodeligen ock til *Tyske* och *Lifländske*
Handelsplatser. Jfr samme Konungs Mandat af den 4 April 1546
(a. ft. p. 75 f.).

(*) K. *Gustaf I:s* nyfsnämde Bref tillåter ej någon ljoðart til andre
Hamnar, i *Norrebotn* än *Törnöö*, *Ula*, *Kim* och *Ijo*, dit *Ulfsoy*
och *Raumo* Borgare-tingo segle. Af det Document, som *MATHE-*
sius a. ft. p. 35 f. meddelar, ses at i *Sihajski*, *Salo* och *Kalajski*
(ehuru emot förbud) jämväl handlades, dock utan at Inbyggarena-
ägde egna Skepp. Vidare drefs ock handlet uti *Karleby*, *Peders-*
öre, *Vörå* och *Mullasaari* (vid åarnes utlopp).

(**) Detta uplyses noglämt (utom hvad vi nyligen i Noten (*) an-
fört), af K. *Gustaf I:s* Bref (dat. Fred. nåt efter Martini a. 1533)
til Invånarena i Södra Öfverbotten, hos v. STIERNMAN a. ft. p. 31.

(**) Til denna förmodan gifver K. *Gustaf I:s* Bref af den 31 Jän.
1550 (a. ft. p. 113) anledning, däri han förbjuder at föra til *Norre-*
botn Sijdenvanth, *Tyntseguld* eller *Sölffvertråd* och *gott Kläde*,
och tillåter blott at dittöra *Valmar*, och af gement *Kläde* så *my-*
kit the til theris Qvinfolck behoff hafve kunne.

dets producter och Handelsvaror bestått, kan af det föregående nogsamnt skönjas: nämligen förnämligast i hvarjehanda *Botterier*, *Salt*- och i synnerhet *Torrisk*, *Rensbudar* och *Sjålskiun*, *Tran*, *Smör*, *torrt Kött*, m. m.

§. 4.

Ifrån K. *Gustaf I:s* tid intil Ryska öfverväldet (år 1714-1721) räknas med skäl Österbottniska Hushållningens *Tredje Videvarf*; under hvilken tid Landet väl icke såsom sig bordt i folkmängd, odling och välmåga tiltog, men dock därutinnan gjorde framsteg, som vida öfverträffade dets fordna tilstånd. Genom den store Konungens outröttliga omsorg, blef ej allenast skick och ordning uti hela Rikets gemensamma hushållning främjad, fred och lugn vårdadt, det utländska handelstvänet uphålvet, m. m. utan ock denna orts Invånare upmuntrade och ledde ifrån sin öfverdrefta håg för köpenskap (hvarigenom de förfummade Åkerbruket och andra Landtmanna-nåringar, samt då de på sin handel fläckade o-
uphörligen omkring, uraktlåto Landets tilbörliga upodlande), til sådane göromål, som kunde förskaffa deras efterkommande en varaktigare och ymnigare bergning (*). Han tilhöll dem

B 3

ock

(*) Jfr Hans ofvan omtalte Bref af år 1533, och Mandat af år 1546. I det förre säger han: "Vij hafne förnummit huruledes J hafve tagit idher en sedvane före medh någonn olaga köplagen, som år både emot Sveriges bekræfne Lag och emot Eders gamla sedhvahner i så motto att J som boo (i) *Mestjåra*, *Kyru*, *Pedersdör* och *Karlaby* Sockner plåga fara i the andre Sockner ther Nor i Bottnen och bruka ther stort olaga köp och köplagen, idher sielfve och them till en offörvinnerlig skade och förderff, thelikes och ther J köplaga plåge med the *Rysker*, ther J och

ock at bättre sköta och salta sin fisk (Strömming, Lax och Torfk)

"så fögo nytto uthaff hafve, uthann mera skada och förderff; hvar
 "före efter oss böör att wettha allas ijdars bästa nytto och gagn,
 "kunne Wij thett ingalunda lenger tilstådja, medh minne ån Wij
 "(vilje hafva?) et ödhe och förderffvat Land. Hvarföre förbjudhe
 "Wij strengeliga allesammans och hvar vid sit namn att i herefter
 "icke dyrffes att fara så omkring och bruka ijdher köpplagenn, an-
 "thenn med Rysarne eller med bönderne, uthan hvar och en bliffve
 "hem til sitt, achtendes och brukandes sin Åker, fiskerij och annat
 "hvad the kunna til theres bärgning." At denna Allmoge jämväl
 "förut handlat med sit eget Lands alster, fört dem sjöledes til Ulf-
 "by och Raumo &c. år i det föregående anmärkt; men då nyligen
 "lära de begynt handla äfven med Rysarne och Norrbottningarne,
 "desse sednares Lands Köpmån til förfång, äfvanfom sig sjelfva til
 "skada. I det senare samne Konungs Mandat klagar han, at i Norr-
 "land och Botünen brukes ganske lijthen åker, hvarföre han förbju-
 "der at hindra någon, som vil bygga nya hemman, uptaga jorden
 "eller huga soedjor; hvaremot de som försmå åkren och bruka kö-
 "penskapen therigenom (emedan the med köpenskapen fare och prång-
 "le) åkren och jorden ilde häffdet och rycktet bliffver, skulle til la-
 "ge näpft befodras. Hvarföredet vidare heter: "Wij förnimme och,
 "att thenne många små skip och skuther, både i städer så och alle-
 "stedz uttmedh sigsiden i all Norrlanden, Finland och annerstedz,
 "en orsak gifve til then oskickelighet som är i köpzhandelen, i
 "thet at Borgare, Landköpmån, Präster, Bönder och andre, som
 "sådana små skip och skuther hafve, gøre inthet annat ån segle med
 "sådana små skip och skuther, landandis them med theris eget och
 "annars mandz godz, som the sielfve vele, och löpe seden ther
 "medh hvart them hållt tyckås, medh then del the offver förbud
 "och med otillbörligit landz köp tillsammans slagget hafve och til-
 "hope köpt, therigenom the andre laglige Köpmån fast förderffvede
 "bliffva; therföre vele Wij och biude, att sådana Seglation ifrå the
 "hampner i Norrlanden och annerstedz in til främmande land och
 "Tycke städer - - - skall her effther ingalunde tilstådt bliffva, utan
 "platt aflyste vara," m. m.

Torff) (*) m. m. Om icke de inbördes oroligheterna emellan hans elterkommande, samt de beständiga utvärtes Krigen efter hans död, hade hämmat värkan af de goda anfalter, som til Landets förkofran vidtogos; så hade det visserligen inom desla tvänne Secler bordt hinna åtminstone til sit nuvarande stor. Imedlertid blef dock *Socknarnes* antal under detta Tidevarf förökadt ifrån 8, eller 9 til 28, och Landet med 8 *Städer* förfedt (**). Det tillforene öde *Kajaneborgs Län* erhöll genom K. *Gustaf I:s* och K. *Carl IX:s* förlorg Inbyggare ifrån *Savolax* (**). *Svedjebruket*, som med större ifver vidtogs, förskaffade folket mera spanmål och minskade de ofanteliga skogarne, som betäckte Landet; *Tjärn-Bruket* tiltog betydelligen: hvarigenom, i den mån som *jagten* och *insjöfisket* altog, en vigtig näringsgren rotfäste sig i en Landsort, hvars norra del, för luftstreckets hårdhet och jordmånens magerhet, äger föga hopp at endast genom åkerbruk kunna nära sina inbyggare. Genom skogarnes undanrödjande och markens blottande, bereddes tillika väg til *Landtbrukets* bättre upkomst, bete förskaffades åt Boskapen, och de skadeliga villdjurens myckenhet förminskades. Härigenom, samt de vidlyftiga *Kårrens* användande til *Ångar*, vann *Boskaps-skötsel* mycken förkofran, som i synnerhet i Landets norra del ogement tilväxte; hvarjämte *Åkerbruket* i födra delen anfenligen tiltog, som af *kårrbruket* eller kyttandët blef märkeligen understödt. Någre Socknar i den medlersta delen enhöllo däremot genom *Skeppsbyggeriet* et nytt betydeligt ännings-

(*) Se hans Bref til alt Norlandët, dat. Stockh. 1559, hos von STIERNMAN a. ft. p. 169.

(**) Jfr MATHESIS ofvananfödrde *Disp.* på sina ställen.

(***) Se MATHESIUS. a. ft. p. 22.

ringsfång. Alla dessa omständigheter sammantagne, kunde ej annat än efterhand förändra hela Provincens utseende, som nu ifrån en ödemark förvandlades til et, åtminstone vid sjökusten, någorlunda upodladt Landskap, och riktades med Inbyggare, hvilka voro fysiskt med dess odlande, tiltogo i hysning och välmåga, samt genom sin idoghet, drift, mod, munterhet, jämte känsla af sit värde och sina rättigheter, fördelaktigt utmärkte sig ibland sina öfriga Landsmän. Men denna kårta tekning behöfver uti somliga delar något omständeligare utföras och bestyrkas.

